

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN
HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 109:3

Onder redactie van Prof. Dr K. Schilder. — Het nadrukken van de inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Medewerkers: Ds F. A. den Boeft, Helpman; Ds E. T. v. d. Born, Amersfoort; Drs R. H. Bremmer, Zwolle; Ds J. van Bruggen, Assen; Drs D. J. Buwalda, Kampen; Prof. P. Diddens, Kampen; Ds L. Doekes, Hilversum; Ds D. van Dijk, Groningen; Ds J. Francke, Rotterdam; Prof. B. Holwerda, Kampen; K. v. Huizen, Groningen; A. Jansse, Breda; Dr P. Jasperse, Leiden; Ds B. Jongeling, Apeldoorn; Ds H. Knoop, Rotterdam; Ds J. Meester, Amsterdam; Mr Dr J. Meulink, Enschede; Drs H. M. Mulder, Kampen; Rudolf van Reest; Dr G. K. Schoep, Den Haag; A. Schilder, Den Haag; Ds H. J. Schilder, Utrecht; Ds J. Smelik, Groningen; Ds J. P. v. d. Stoel, Grootegast; D. Stroom, Bussum; Prof. Dr C. van Til, Philadelphia, Pa, U.S.A.; Prof. C. Veenhof, Kampen; Ds G. Visée, Kampen; Ds C. Vonk, Schiedam; Ds F. de Vries, 's-Gravenhage; Ds D. K. Wielenga, Rotterdam; A. Zijlstra, Groningen.

Alle stukken bestemd voor de Redactie: Prof. Dr K. SCHILDER, Vloedijk 14, Kampen; voor medewerkers: rechtstreeks aan hen of aan de administratie.

Adm.-adres: Oosterbaan & Le Cointre N.V., Goes, Tel. 2424 — Postrek. Nummer 406040 ten name van „DE REFORMATIE“, GOES.

Abonn.: f 4.50 per halfj., buitenl. f 11,— per jaar; losse nummers 20 cent, alles bij vooruitbetaling. Advertentiën: 20 cent per m.m.

INHOUD: Hoofdartikel: Onze vaders en de lutherssen. 7. — Uit de Schrift: De wortel der waarachtige reformatie (Jes. 66:1, 2). — Op en om 't kerkplein: „Onge-dierte“ en „wolken van parfum“. — Kerkelijk leven: Een Herder..... één kudde, 8. — Overdracht Rectoraat Theol.

Hogeschool. — Overzicht Fata Theol. Hogeschool. — Pol. en Soc. leven; Enige cijfers en feiten betreffende vrouwenarbeid. — Perschoon. — Gedicht. — Lit. en Kunst: Enige ophelderingen rondom „Stijl“. — Kerknieuws.

Andreas Nescher vermeldt dit daags daarna in een brief naar Amsterdam, en voegt er aan toe, dat hij toch nog heeft geprekeerd, zoals ook de gereformeerden nog hun diensten hebben gehouden. Behalve deze brief van Nescher²⁾ is er ook een bewaard gebleven van Jan van Leemput, eveneens daags na hemelvaartsdag geschreven. Uit beide brieven geef ik een citaat door:

Van Leemput schrijft:

„Dan, wy kunnen Ul. niet verbergen, dat wij Ul. niet en souden laten weten, hoe dat de Calvinistische predikanten alhier³⁾ by ons soo schandelycken en onkristelycken op ons, ende onser reynder Leere, met alle onbehoorlycke onkristelycke scheltwoorden, die sy mogen bedencken, dagelycx lasteren ende schelden, waardoor sy tewege brengen, datse de ongestadige gemoeden harer toehoorders opt alderhoogste op ons verbitteren“.

Vervolgens vertelt hij, dat men in de lutherse gemeente overwogen heeft om de geloofsbelijdenis bij de magistrat in te dienen als antwoord op die lasteringen, maar dat men gemeend heeft eerst nog de hemelvaartsdag te moeten afwachten om te zien, hoe het dan op de calvinistische kansels zou uitpakken. En dan volgt het relaas van de preek van de jeugdige Nicolaas Casparzoon:

„Hy seyt: de Confessionallisten hier te lande syn nieuwe ketters, die de oude ketterye van den Eutichius voor den dach brengen; maken van Kristo een onnaerdich monstrueus lichaem, een monstrueuse natuur, half Godt ende half mensch; die int Calcedonische consilium verdoemt sy. Dese Ubiquitisten gelooven niet, dat Kristo ten hemel is gevarren, maar dat syn lichaem is verdwenen. It(em), dat sy met dese nieuwe leere versaken het lyden ende sterven Jesu Kristy. It(em), daer is noyt grouwelycker ketterye gevonden sint Kristy geboorte. Sy syn een oude ketterye (Marcion(s), een gebroetsell Eutichius; dat de Martinisten syn schenders ende verbrakers des lichaems Kristy. It(em), haere leere is een versackinge ende schwinghe (? is niet goed leesbaar) van de hemelvaart Jesu Kristy, dat sy Kristum als een afgodt eeren, mits sy hem aendichten ende leeren over all te wesen. Siet wat een vals lichaem sy Kristo aangepast hebben. It(em), dat haere leere is eene omkeeringhe ende verwoestinghe alle der artikulen des kristelycken geloofs, ende door haer wort ontkennd die toecomste onses Heeren Jesu Kristy. Dat de Ubiquitisten de heylighe Schrift verduysteren, die gelyck uytinnighe menschen tegen malkanderen loopen. It(em), sy syn nieuwe menschen, droomgeesten, die tot den tuymelgeest der dwalinghen overgelevert syn. Jao Godt heeft se overgelevert in een verkeerden sin“.

Na over de dwalingen der lutherssen te hebben gesproken, vervolgde de spreker met vermaningen aan het adres van de overheid; we lezen:

²⁾ De toen ongeveer 60-jarige Andreas Nescher, een man van middelmatige begaafdheid, werd in de nazomer van 1603 door Amsterdam als leenpredikant afgestaan aan Rotterdam, dat tevoren nu en dan door predikanten „van alders“ bediend werd. In 1604 kreeg hij er een vaste aanstelling (waarop hij zinspeelt in zijn brief van 23 Mei). Hij is tot zijn dood in 1632 in Rotterdam gebleven.

³⁾ In Rotterdam stonden toen de volgende predikanten in de Gereformeerde Kerk: de oude Caspar Grevinchoven, die twee jaar later (1606) is gestorven; zijn zoon Nicolaas, Casparzoon genoemd, een jonge heethoofd, die later een vurig remonstrant is geworden; en Franciscus Lansbergen, later ook naar het remonstrantisme afgezet. In 1604 vestigde zich in Rotterdam de emeritus-predikant Adriaan Smout, een fel contra-remonstrant, en in 1606 kwam er bij de (gereformeerde) Waalse Kerk Cornelis van Gesel, die later eveneens tot de contra-remonstranten behoorde.

Onze vaders en de Lutherssen - in verband met de artt. 27-29 N.G.B. (VII)

(Bijdrage tot kennis van de verhouding van de Gereformeerden tot de Lutherssen in ons land van omstreeks 1571 tot 1620)

„NOYT GROUWELYCKER“.

„Daer is noyt grouwelycker ketterye gevonden sint Kristy geboorte“ (II).

Zo was er in ons land dus omstreeks de eeuw-wisseling toenemende activiteit van de lutherssen, wat de kerkelijke vergaderingen in 1601 aanleiding gaf, zich op maatregelen te bezinnen. En de daarop gevolgde polemiek van Nicolaai tegen Plancius betekende het opsteken van een storm.

De felheid, waarmee de gereformeerden de lutherssen in de prediking aangrepen, kan al blijken uit enkele opmerkingen in de acta der synode. Veel is er echter niet bekend. En toch zijn we niet geheel onkundig, dank zij het feit, dat een niet-onbelangrijke verzameling handschriften uit die tijd bewaard is gebleven, hoofdzakelijk correspondentie tussen lutherssen van Rotterdam en Amsterdam, waaruit we voldoende beeld krijgen van de situatie in Rotterdam, en ook wel enigszins van die in heel Holland¹⁾.

In 1603 heeft de vroedschap van Rotterdam in een resolutie van 20 Juli uit vrees voor „eenighe commotie ofte swaerheydt“ aan de burgemeester opgedragen, enige van de voornaamste lutherssen te ontbieden en te vermanen, geen openbare religie te oefenen, maar in alle stilheid in de huizen samen te komen. Dit was twee jaar nadat de synode van Gouda al had uitgesproken, dat drang zou worden uitgeoefend om de conventikels der lutherssen geheel te verbieden. Maar de magistraten liepen gewoonlijk niet zo vlug achter de besluiten der kerkelijke vergaderingen aan! Dat men er echter nu wel toe overging, om althans de openbare samenkomsten te verbieden, zal wel verband gehouden hebben met het feit, dat in Maart van dat jaar een tweetal deputaten der zuidhollandse synode in de vergadering van de Staten van Holland een klacht ter tafel kwamen brengen over de zaken in Woerden en in dat verband ook vroegen om orde op zaken te stellen in Amsterdam en Rotterdam. Een beslissing werd toen wel niet genomen, maar er scheen toch wel voldoende aanleiding te zijn geweest voor de rotterdamsche vroedschap om de bovengenoemde resolutie te nemen. De lutherssen hebben er zich intussen in geschikt. Men had in Woerden voldoende voorbeeld

¹⁾ Deze handschriften zijn in het archief van de Luth. Gem. te Amsterdam; een afschrift van J. C. Schultz Jacobi bevindt zich in de gemeentelijke universiteitsbibliotheek te Amsterdam. De resolutie van de vroedschap van Rotterdam, 20 Juli 1603, en een brief van de kerkeraad van de luth. gemeente aan die van de Geref. Kerk van 4 Maart 1607 staan afgedrukt in de „Geschiedenis der Evang. Luth. Gem. te R'dam“ van J. C. Schultz Jacobi.

om te weten, dat het met de Staten kwaad vechten was! En de gunstige attesten, die de lutherssen, die na de val van Antwerpen in 1585 zich met duizenden hadden verspreid over Holland en Utrecht (de rotterdamsche gemeente had aan deze vluchtelingen-invasie haar ontstaan te danken!), van de raad van Antwerpen hadden meegekregen, alsmede een reeds vroeger gegeven attest van de prins, hadden bewezen weinig indruk te maken. En dus begon men alle openbaarheid te vermijden, gedroeg men zich zo onopvallend mogelijk, werd niet al te luid gezongen en verliet men steelsgewijze de godsdienstige samenkomsten. Van een samenkomen in particuliere woningen was echter geen sprake. Dat ging trouwens ook moeilijk, waar de gemeente toen naar schatting een 400 zielen zal geteld hebben; men bleef in het gebouw, waar men tevoren placht te vergaderen.

Volgens een schrijven van een der vooraanstaande ouderlingen, Jan van Leemput, aan een amsterdamsche ambtsbroeder, Geeraert Verpoorten, gedateerd 17 April 1604, werd in die week of de daaraan voorafgaande (de brief werd 's Zaterdags voor Pasen geschreven) door de Officier van Justitie een slot aan de deur van het vergadergebouw bevestigd. „Dan de oorsake onser verstoringhe is door het schrijven van Ul. overheyt binnen Amsterdam hier comen, alsoo wy hier berecht syn, comende uyt het boek van Hamborch“. Bedoeld zal wel zijn het 1ste boek van Nicolaai tegen Plancius, waarvan de eerste exemplaren in Amsterdam in beslag waren genomen. En vermoedelijk moet dit citaat aldus gelezen worden, dat op aanschrijven van Amsterdam de justitie zich in Rotterdam met het geval heeft bemoeid en de sluiting van het bedehuis op haar bevel heeft plaats gevonden. Misschien is te concluderen, dat men in Rotterdam met de later-uitgegeven hollandsche vertaling heeft gecolpoorteerd, of mogelijk enig aandeel heeft gehad in deze uitgave. Zekerheid hebben we niet. Toen de lutherssen zich hierover verstonden met een der burgemeesters, werd hun geraden, dat zij een schuur of pakhuis zouden zien te bemachtigen, wat dan wel door de vingers zou gezien worden. Er blijkt uit deze mededeling, dat de plaatselijke machthebbers toch niet algeheel antipathiek tegenover het lutherse deel van de bevolking stonden.

Naar de zin van de predikanten was deze welwillende houding echter allermint. Al lang drongen zij er bij de magistraten op aan, dat de lutherse conventikels zouden verboden worden.

Zo ging men dan de hemelvaartsdag tegemoet, 27 Mei. In Rotterdam woedde toen de pest, al zal het wel niet in grote omvang geweest zijn, daar de kerkdiensten nog konden doorgaan. De Lutherse predikant